

Gravtalen i hovedtræk¹

Typiske træk ved gravtalens epideiktisk-symbouleutiske retorik

I årene efter Perserkrigene gjorde man det til en institution i Athen hvert år at afholde statsbegravelse for de faldne² i statens krige. Selve begravelsesritualet omfattede følgende begivenheder:

1. Sørgperiode (*prothesis*) på byens hovedtorv (*Agora*) i to dage³
2. Procession (*ekphora*) til byens gravplads (*Kerameikos*)
3. Begravelsen af de kremerede rester efter de faldne i den offentlige grav (*Dēmosion Sēma*)
4. Gravtalen (*epitaphios logos*)
5. Gravlege (*epitaphios agōn*)

De kremerede rester blev fordelt mellem kister, der skulle repræsentere de ti områder i Kleisthenes' opdeling af Athen og de omkringliggende landområder. Selve monumentet har været udstyret med epigrammer og skulpturudsmykning, ligesom der også har været en indskrift med navnene på de faldne, der også var opdelt efter Kleisthenes' områdeopdeling. Folketingsamlingen (*ekklēsia*) valgte hvert år en taler til at holde en tale på vegne af staten med det opdrag at udtrykke en lovprisning af de døde (*epainos*) og en trøst til de levende (*paramythia*).

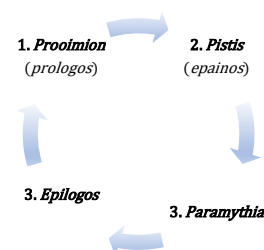
Blandt de overleverede gravtaler er den kendteste nok *Perikles' gravtale* (Thuk. 2.34-46), en tale der afviger fra gravtalernes typiske norm og form ved at udelade den traditionelle gengivelse af Athens historie til fordel for en beskrivelse af Athens samfundsform (*politeia*), men de mindre forskelle og afvigelser til trods har de i alt seks gravtaler, vi har overleveret fra oldtiden, en grundform til fælles: de overleverede taler har en lignende struktur og adskillige motiver og temaer til fælles.

Oldtidens håndbøger i retorik understreger en række typiske kendetegn ved gravtalen, som først og fremmest kan siges at tilhøre den såkaldt *epideiktiske* retorik (*genos epideiktikon*, "lejlighedstalen") iblandet elementer fra den *symbouleutiske* (*genos symbouleutikon*, "den politiske tale"):

1. **Prooimion/prologos**: beskriver talerens umulige opgave (talerens *logos* over for de faldnes *ergon*) og omtaler tidligere talere

2. **Epainos**: lovprisning af de døde:

- 2.1. Idealiseret historie: Mytiske eksempler (Theseus og amazonerne, herakliden, de syv mod Theben)
- 2.2. Idealiseret historie: Historiske eksempler (Perserkrigene: Marathon, Plataiai, Artemision, Salamis; Den Peloponnesiske Krig)
- 2.3. Byen, civilisationen og samfundsformen (*polis, nomos og politeia*)
- 2.4. De dødes forfædre og deres mod (*progonoi og arete*)
- 2.5. Forældre og fædreland (*pateres og patris*)
- 2.6. Athenernes natur/væsen (*physis*)
- 2.7. Kulturen og jorden (*hoi autokhthones*)
- 2.8. (Ud)dannelse (*paideia*)

¹ Fremstillingen her tager udgangspunkt i en kort beskrivelse af gravtalens almindelige kendetegn af: Herrman, Judson (2009), *Hyperides - Funeral Oration*, OUP, Oxford: 14-20.

² "De faldne" hedder i gravtalerne oftest blot "de, der hviler her" (*hoi enthade keimenoi*) - en anonymiserende betegnelse, der skulle skabe det egalitære udtryk, den demokratiske styreform hyldede; på samme måde ligestillede de officielle tabslister, som man stillede op ved *Dēmosion Sēma*, alle individer i døden, og udslettede dermed deres forskelle i livet: det gjorde man ved som overskrift blot at kalde dem alle "athenerne" i sætningen: "disse er de faldne fra Athen" (*hoide Athēnaiōn apethanon*). Todd, S. C. (2007), *A Commentary on Lysias, Speeches 1-11*, Oxford University Press, Oxford: 150.

³ Bemærk, at *prothesis* for den almindelige private befolkning af lovgiveren Solon var fastsat til en dag, og at de to dage til denne offentlige *prothesis* dermed markerer en forrang frem for de private ritualer: på den måde har den offentlige begravelsesform overtaget særlige elementer, der tidligere tilhørte de privilegerede i aristokratiet: også *ekphora* "udbæringen" og optoget her beskrives således som særligt fornemme: 1. vogne og 2. urner af cyprstræ. Demokratiet har altså besejret aristokratiet med dets egne midler og dermed overtaget den individuelle ære for at uddele den kollektivt. Se Loraux, Nicole (2006), *The Invention of Athens - The Funeral Oration in the Classical City* (overs. Alan Sheridan), HUP, Cambridge Mass.: 49.

2.9. Athenernes isolationisme og altruisme som frelser (*sōtēria*)

2.10. Demokratiet og dets værdier (*dēmokratia*)

2.10.1. Lighed for loven (*isonomia*)

2.10.2. Ytringsfrihed (*isēgoria*)

2.10.3. Frihed (*eleutheria*)

3. *Paramythia*: de efterladtes trøst

4. *Epilogos*: En ofte nærmest formulaisk udtrykt afslutning på talen

Hertil kommer naturligvis den enkelte talers brug af stilistiske virkemidler, der er et afsnit helt for sig selv.

Gravtalen som udtryk for demokratisk ideologi⁴

Hvornår gravtalen opstår som retorisk genre, er usikkert: der er to almindelige bud, nemlig at genren enten **1**) er en gammel skik (*patrios nomos*), som Perikles ifølge Thukydid (2.34.) siger, eller **2**) er opstået i tiden efter Perserkrigene, som Diodorus Siculus siger (11.33.3). Svaret ligger ikke lige for, og det kan vi måske også undvære.

Hovedsagen er, at gravtalerne som genre udtrykker ideologi og er bundet ikke blot til *tid* og *sted*, men også til *identitet* og *kultur*: hver gravtale viser os en interaktion mellem de bestemte omstændigheder omkring talen (konkret kontekst) og de politiske, sociale, militære, historiske og kulturelle omstændigheder bag talen (kulturel kontekst). I sådan et møde mellem det konkrete og det kulturelle, må mange forhold, der for samtiden har været indlysende, for os derimod være vanskeligere at forstå den egentlige mening med.

Gravtalens betydning foregiver på den måde at være transparent, men er nok ikke helt det transparente billede af Athens politik og ideologi, som man umiddelbart kunne få indtryk af: Gravtalerne blander nemlig forskellige fokuspunkter (tema), tider (myte/historie) og realiteter (diskurs/fortolkning) sammen i den offentlige fejring og religiøst og politisk betonedede ceremoni, som gravtalerne er, og det skaber et komplekst samspil af betydningslag, som samlet set udgør, hvad man i dag kunne fristes til at kalde et 'forestillet fællesskab'. I dette fællesskab indgår forskellige 'tider' eller *temporaliteter* sådan, at talen knytter nutiden sammen med fortiden og dermed skaber et billede af et fællesskab for 'altid', dvs. 'al tid'. Talen gør sig således til en beskrivelse både af samfundets traditioner (fortiden), tilstand og modernitet (nutiden) på måder, der med sin officielle diskurs viser os bystatens modstand mod og overtagelse af fornyende transformationer (fremtiden).

Det enkelte menneske i oldtidens Athen har således i gravtalen kunnet identificere en lang række forbindelser mellem **1**) tider (for-, nu- og fremtid), **2**) steder (*Agora*, *Kerameikos*, *Dēmosion Sēma*, *polis* og *asty*), **3**) ideologiske temaer, **4**) identifikation med borgeridealet, **5**) historie, kultur og kulturel identitet, **6**) ideal og realitet og sikkert en hel del mere. Eet spørgsmål, der rejser sig her, er så: hvem henvender talen sig egentlig til: De døde (fortiden), de levende (nutiden) eller de ufødte (fremtiden/eftertiden)? Et svar kunne være, at gravtalen er en slags demokratiets diskurs ved den begivenhed, hvor bystaten (*polis*) fra tid til anden kan vende blikket indad og formulere det ideal (den *aretē* "bedsthed"),

⁴ Fremstillingen her tager udgangspunkt i: Loraux, Nicole (2006): Kapitel 1, *The Funeral Oration in the Democratic City*: 43-117.

som den kan og skal identificere sig med, og hvor hele det kollektive billede af samfundet rummes. På den måde skaber gravtalen et sprogligt univers, hvori de seks punkter ovenfor alle kan indgå.

I den forstand bliver gravtalens diskurs en fortsat *social, politisk og religiøs praksis*, der indgår i konstruktionen af Athens *egen betydning*: denne betydning har to store væsentlige dimensioner, som gravtalerne selv kalder 1) *logos* "ordet/talen" og 2) *ergon* "handlingen/gerningen".

Allerede i begyndelsen af *Perikles' gravtale* (2.35.1) nævnes det, at *logos* er en tilføjelse til det *ergon*, som ceremonien og ritualerne allerede var - og det rejser et spørgsmål om, hvilken slags tilføjelse denne *tale* så er. Er det en demokratisk tale i den forstand, at den rejser og tager en debat med mange stemmer? Det ville nok være vanskeligt at forstå den sådan, og på overfladen forekommer talen mere at være en aristokratisk og traditionel tale-som-erindring end en demokratisk og moderne tale-som-debat: i gravtalen er der nemlig indlejret tydelige ideologiske træk, der stammer fra et mere traditionelt aristokratisk samfundssyn. Når talen alligevel er politisk farvet i retning af demokratiet, så skyldes det, at den er en hyldest udtalt af et individ udpeget af bystaten på vegne af kollektivet: *logos* er blevet en del af den begravelsesskik (*nomos*), Athen havde dyrket, og denne *nomos* havde på den måde fået del i det politiske liv i det demokratiske Athen.

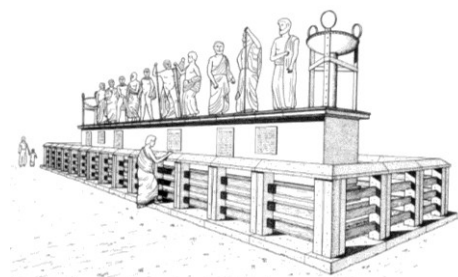
Gravtalen i sin kontekst

Som skitseret ovenfor (s. 1) falder gravtalen ind som et element i en større rituel handling. Den bedste oversigt over denne findes i Thukydids optakt til *Perikles' gravtale*:

Samme vinter [430 f.v.t] foretog athenerne efter deres gamle lov offentlig begravelse af de første døde i denne krig. Ceremonien består i, at de afdødes brændte ben to dage i forvejen stilles til skue i et dertil rejst telt, og hver bringer deres døde de gaver de vil; når så benene bæres ud, kører der vogne med urner af cyprestræ, een urne for hver fyle, og hver døds ben ligger i hans egen fylers urne; der følger een tom bære med et klæde over med for de forsvundne, som ikke er blevet fundet, da ligene skulle samles op. Hvem der vil, både borger og fremmed, deltager i udbæringen, og de kvindelige pårørende går med til graven og synger dødsklager. De døde bliver så sat på den offentlige plads, som ligger på det smukkeste sted i byens udkant, og hvor de der er faldet i krige altid bliver begravet, dog med undtagelse af dem der faldt ved Marathon: Deres dåd har athenerne anset for særlig heltemodig og derfor også lavet deres grav på stedet. Når graven er blevet tilkastet, har byen valgt en mand, der anses for ikke at mangle indsigt og nyder almindelig anerkendelse, til at holde en til lejligheden passende tale der priser de døde; derefter går følget bort. Sådan foregår begravelsen, og athenerne fulgte denne lov gennem hele krigen, hver gang de fik anledning dertil. Den der var blevet valgt til at tale over disse første døde var da Perikles, Xanthippos' søn. Og da øjeblikket var inde, trådte han frem fra gravpladsen og op på en høj tribune der var rejst, for at han kunne høres af så stor en del af de tilstedeværende som muligt, og holdt en tale af følgende indhold ... (Thuk. 2.34.1-8, overs. Holger Friis Johansen)

Havde vi kun haft denne ene beskrivelse, ville vi ingen viden have haft om **1)** monumenterne omkring *Dēmosion Sēma*, **2)** de faldnes navne på en indskrift ved graven, **3)** byens udgifter til de efterladte (se Thuk. 2.46.2; Lys. 2.81), men vi ville, og det er værre, heller ikke kende til ceremoniens religiøse dimension, som Thukydide bevidst udelader, hvor tæt knyttet den end er til den politiske dimension. Af oversigten ovenfor (s. 1) kan man også se, at der var en *epitaphios agōn*, men det nævner Thukydide ikke - for ham ender ritualet (*ergon* "handlingen") med jordpåkastelsen og ellers hører vi kun om *prothesis*, *ekphora* og *Dēmosion Sēma*: derefter er der kun talen (*epitaphios logos*). Efter talen går folk bort - ingen videre ceremoni, ingen dødsklage derefter, ingen gravlege.

For så vidt er det kun gravtalen selv, der har Thukydides interesse, *ordet* og dets politiske, sociale og kulturelle *betydning*. Derfor er det måske heller ikke så overraskende, at de detaljer fra begravelsen, som Thukydide udvælger i optakten til Perikles' lovprisning af Athen, er symbolske manifestationer på den demokratiske bystat: de ti urner som symboler på

De eponyme heroer for Kleisthenes' ti fyller

Kleisthenes' ti fyller, der repræsenterede athenernes opstilling på slagmarken, begravelsens organisering og de døde navne på den såkaldte *polyandrion*-stele; men vigtigst af alt, de ti fyller repræsenterer demokratiets første fremkomst. Tilstedeværelsen af borgere og fremmede, som nævnes i Thukydides fremstilling er ikke tilfældig - det skal ses som et udtryk for den demokratiske åbenhed, som *Perikles' gravtale* også hylder, og netop de fremmedes tilstedeværelse kan også indgå i forklaringen på fremstillingens afsluttende ord om byens valg af taler: Dette valg udtrykker byens hyldest til talerens gode egenskaber og politiske resultater, og dét skulle både byens borgere og de fremmødte fremmede se og forstå - at taleren faktisk i ord (*logos*) skulle leve op til de døde heroiske gerning (*ergon*), selvom taleren oftest vil afslå, at dette reelt skulle være muligt.

Gravtalen skulle således fremstå som noget særligt fornemt, men blev et symbol på byens egen storhed og sammenhængskraft: de døde ære blev byens ære, og byens selvforståelse reflekteres i byens hyldest til de døde.